

darulfunun ilahiyat

ARAŞTIRMA NOTU / RESEARCH NOTE

Sahîh-i Buhârî'nin Eksiksiz En Eski Nüshasının Şeyh Alî el-Bistâmî (Musannifek) Eliyle İstanbul'a Getirildiğine Dâir Bazı Şüpheler

Ümit Karaver

XV. asrında Timurlu/Osmanlı dünyasının önemli şahsiyetlerinden biri olan Şeyh Alî el-Bistâmî Musannifek'in (ö. 875/1470) hayatı ile ilgili bilgilere¹ dair elimizdeki en önemli kaynak müellifin kendisinin kaleme aldığı, *Tuhfetü'l-vüzerâ* adlı Farsça eseridir. Müellifin devlet ricâline nasihatlerini içeren eser, vezir Mahmud Paşa'ya ithâf edilmiş, 12 Cemâziyelevvel 861 (7 Nisan 1457) Perşembe günü Edirne'de tamamlanmıştır. Musannifek eserinde; kendisinden, ailesinden, hocalarından, yolculuklarından ve eserlerinden söz etmiştir.

XVI. asırda Taşköprîzâde (ö. 968/1561) *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fi 'ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye* adlı eserinde, Musannifek'in *Tuhfetül-vüzerâ*'sının otobiyografisi ile ilgili bölümünü² alıntılamaş ve bazı eklemeler yapmıştır. Musannifek'e dair bilgilerimiz büyük ölçüde Taşköprîzâde'nin bu eserine dayanmaktadır. Taşköprîzâde'den sonra Mehmed Mecdî Efendi (ö. 999/1591) *Hadâiku's-Şekâik* adlı eserinde, Cenâbi Efendi, (ö. 999/1590) *Târih-i Cenâbi*'sinde, Hoca Sadeddin Efendi (ö. 1008/1599) *Tâcü't-tevârih*'inde benzer bilgileri tekrar etmişlerdir.

Hiç şüphesiz Taşköprîzâde'nin kendi döneminin imkânlarıyla hazırladığı bu kıymetli eser son derece merkezi bir yerde durmaktadır. Öte yandan Osmanlı ulemasının biyografilerinin verildiği bu eserde Musannifek ile ilgili kaynağı belirtilmeyen bazı rivâyetler de bulunmaktadır. Örneğin Musannifek'in ağzından aktarılan: “*Acem ülkesinde bir şeyhle karşılaştığı, aralarında bir tartışma geçtiği, şeyhin kendisine: 'Yanımda biraz edepsizlik*

- 1 Musannifek'in hayatı ve eserleri ile ilgili bk. Ümit Karaver, *Musannifek'e Nisbet Edilen 'Avâmil-i Atik' Serhi (Tahkik ve Tahlil)* (İstanbul: Kitâbi, 2019), 51-98.
- 2 Alıntılanan bölüm için bk. Musannifek, Şeyh Alî b. Muhammed el-Bistâmî, *Tuhfetü'l-vüzerâ*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi, no. 1342 (Müellif Hattı), vr. 102^a-105^a.

* Sorumlu Yazar: Ümit Karaver (Dr.), T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, Türkiye.
E-posta: umitkaraver@hotmail.com ORCID: 0000-0003-0908-8638
<https://doi.org/10.26650/di.2019.30.2.0069>

ettin, bunun karşılığı olarak Allah kulağına ağırlık versin, erkek evladın olmasın, neslin kalmasın!’ diye beddua ettiği, bu beddua mucebince kulaklarının ağır işitmeye başladığı, sağır olduğu, erkek evladının olmadığı, iki kız çocuğu olduğu” şeklinde kaynağı belli olmayan bir rivâyet Taşköprîzâde’den itibaren kayıtlara geçmiştir.³ Oysa Musannifek, kırkıncıdan sonra erkek çocuk sahibi olmuştur. Musannifek, *Hidâye* şerhinin zahriyesinde oğlu Muhammed b. Şeyh Alî b. Mecciddîn Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî’nin⁴ doğum tarihini “29 Safer 845 (19 Temmuz 1441) Çarşamba kuşluk vakti” şeklinde kendi el yazısıyla kaydetmiştir.⁵ Bu durum, Taşköprîzâde’nin *Şekâik*’inde yer alan ve kaynağı belli olmayan bu bilgilere ihtiyatla yaklaşmak gerektiğini göstermektedir.

Çağdaş dönemde gördüğümüz bir diğer sorun ise *Şekâik*’in neşirlerindeki hatalardan kaynaklı yeni tarihî kurgulardır. Bunun en tipik örneği Musannifek’in Konya’dan Bursa’ya geldiği ve burada Sultaniye Medresesi’nde hocalık yaptığı, bu sırada öğrencileri arasında Taşköprîzâde’nin babası Mustafa Efendi’nin olduğu iddiasıdır. Oysa Bursa Sultaniye Medresesi’nde hocalık yapan kişi Musannifek değil Muhyiddin Derviş Muhammed b. Hızır Şah’tır. *Şekâik*’in Ahmet Subhi Furat tarafından 1405/1985 senesinde İstanbul’da yapılan tahkikli neşrinde yer alan bir baskı hatasından kaynaklanan bu karışıklığa⁶ Reşat Öngören 2003 yılında yayımlanan *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler* adlı eserinde dikkat çekmişti.⁷ Öngören’in Musannifek’le ilgili *Şekâik*’teki baskı hatasını tespit etmesine rağmen, başta Türkiye Diyânet İslâm Ansiklopedisi “Musannifek” maddesi⁸ olmak üzere pek çok çalışmada bu hata tekrar edilegelmiştir. Muhtemelen Taşköprîzâde gibi bir

3 Taşköprîzâde, Ebü’l-Hayr İsmâuddîn Ahmed Efendi, *eş-Şekâiku’n-Nu’mâniyye fî ‘ulemâi’d-Devleti’l-‘Osmâniyye* (Beyrut: Daru’l-Kitabi’l-Arabî, 1395/1975), 102; Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü’l-Tevârih* (İstanbul: Tabhane-i Amire, 1279), II: 494.

4 Musannifek, *Şerhu’l-Hidâye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, no. 1965 (Müellif Hattı) zahriye.

5 Bk. Musannifek, *Şerhu’l-Hidâye*, zahriye:

تاریخ ولادت فرزند اعز ارجمند محمد بن شیخ علی البسطامی در بهترین وقتی از اوقات و شریفترین ساعتی از ساعاتی روز چهارشنبه وقت چاشت سلخ صفر من خمس أربعین وثمانین.

Bu bilgidan beni haberdar eden ve Farsça ibareyi okumamda yardımcı olan, kadim dostum Seyyed Mohammad Taghi Hosseini’ye müteşekkirim.

6 Karşılaştırma için bk. Taşköprîzâde, *eş-Şekâiku’n-Nu’mâniyye fî ‘ulemâi’d-devleti’l-‘Osmâniyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, no. 835M, vr. 53^b-54^a; a.mlf., *eş-Şekâiku’n-Nu’mâniyye fî ‘ulemâi’d-devleti’l-‘Osmâniyye*, thk: Ahmed Subhi Furat, (İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1405/1985), 167; a.mlf., *eş-Şekâiku’n-Nu’mâniyye fî ‘ulemâi’d-devleti’l-‘Osmâniyye* (Beyrut: Daru’l-Kitabi’l-Arabî, 1395/1975), 103.

7 Reşat Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 160 (673 numaralı dipnot): “Burada baskı hatası sebebiyle Derviş Mehmed’e ait bilgiler 168. sayfadan başlayıp 167. sayfada devam etmekte ve 169’da son bulmaktadır.” Krş. Taşköprîzâde, *eş-Şekâik*, 168-167.

8 M. Kâmil Yaşaroğlu, “Musannifek” *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXI, 239.

otoriteye güvenen araştırmacılar bu bilgilerin kesinliği konusunda şüphe duymayarak benzer ifadeleri tekrar etmiş ve tahkik yolunu tercih etmemişlerdir.

Ülkemizin güzide kurumlarından Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı ve İslam Araştırmalar Merkezi'nin ortak çalışması sonucu *Sahih-i Buhârî*'nin eksiksiz en eski tarihli nüshasının tıpkıbasımı 2018 yılında İstanbul'da yapıldı ve ilim dünyasının istifadesine sunuldu.⁹ Muhammed Mücîr el-Hatîb ve Arafat Aydın'ın inceleme yazılarıyla kamuoyuna sunulan bu eserin özellikle inceleme kısmının Musannifek ile ilgili bölümlerinde yukarıda zikrettiğimiz hataların tekrar edildiği ve bazı kesin olmayan bilgilerin kesin bilgiler olarak sunulduğu görülmektedir.

Biz çalışmamızda elimizden geldiği kadar Musannifek'in bizzat kendi kayıtlarından hareketle, tıpkıbasımı yapılan nüshanın inceleme kısmında yer alan musannifle ilgili bilgileri değerlendirerek tashih edilmiş bilgileri zikredeceğiz. Ardından konu ile ilgili bazı soru ve sorunları gündeme getireceğiz.

***Sahih-i Buhârî* Neşrindeki Musannifek'in Hayatına Dair Bilgilerin Değerlendirilmesi**

İlgili neşirde *Sahih-i Buhârî*'nin Murad Molla Kütüphanesi no. 577'deki nüshasının Musannifek ile ilgili temel iddiası nüshanın müellif eliyle vakfedildiği ve Endülüs-Mısır-İstanbul üçgeninin son ayağı olan İstanbul'a yine Musannifek tarafından getirildiğidir. Biz eserde dile getirilen iddiaları alıntıladıktan sonra değerlendirmesini yapacağız.

1. “*Musannifek, Mahmud Paşa'nın davetiyle İstanbul'a gelmiştir.*”¹⁰

Sultan Şahruh'un danışmanlığını¹¹ yapan ve muhtemelen diplomatik misyonlu görevler sebebiyle 840'lı yılların¹² başından itibaren Anadolu'ya pek çok defa gelip

9 *el-Câmi 'u's-Sahihu'l-Müsnedü'l-Muhtasar Min Hadisi Rasülillâh Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem, Sahih-i Buhârî* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018), Tıpkıbasım, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Murad Molla, no. 577'de Kayıtlı Nüshanın Tıpkıbasımı, (inceleme-fihrist), inceleme: Muhammed Mücîr el-Hatîb, Arafat Aydın.

10 *Sahih-i Buhârî*, tıpkıbasım, 1: 68.

11 Musannifek, *Hallü'r-rumûz*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, no. 2611, (müellif hattı) vr. 145^a:
في قراياغ تبريز في سنة تسع وثلاثين وثمانمائة حين كنت ملازما بمجلس السلطان الأعظم شاه رخ سلطان - أنار الله برهانه واليسه بفضلته عفوه وغفرائه - وكنت إذن واحدا من أصحاب مجلسه العالي ليلا ونهارا، ومحرما له في جميع أمورهِ سراً وجهاراً.

12 Musannifek'in 843/1439'da Konya'da; 845/1442 senesinde Bursa'da olduğuna dair bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih no. 386, (zahriye):

من كتب الفقير إلى الله الغني شيخ علي بن مجد الدين الشاهرودي ختم الله حاله بالحسنى بمقام قونية روم في جمادى الأولى لسنة ثلاث أربعين وثمانمائة.

Bk. ez-Zeydânî Mazharuddîn Hüseyin b. Mahmud, *el-Mefâtiḥ fi Halli'l-Mesâbih*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, no. 5360, vr. 128^b-129^a:

لكاتبه شيخ علي البسطامي بمقام برسه روم في شعبان سنة خمس أربعين وثمانمائة.

giden Musannifek, Şâhrüh'un ölümüyle beraber yeni bir himâye arayışına girmiştir. 849-856/1445-1452 seneleri arasında yaklaşık yedi yıl Konya'da kalmıştır.¹³ 856 Zilhicce'sinde (Aralık 1452) hac farızasını yerine getirmiş¹⁴ olan Musannifek, Ramazan 858'de (Ağustos-Eylül 1454) tekrar Konya Meram'a¹⁵ gelmiş ve iki yıl daha burada kalmıştır.¹⁶ Görebildiğimiz kadarıyla arada kesintiler olmakla beraber Musannifek'in, 855-860/1451-1456 seneleri arasında Konya'da kaldığı anlaşılmaktadır.

Muhtemelen 860'ların başında Osmanlı hizmetine giren müellif, 861 yılında (7 Nisan 1457) Edirne'ye¹⁷ yerleşmiştir. Yaklaşık 5 yıl Edirne'de kalan¹⁸ müellif, 867 senesinin Receb ayında (Mart/Nisan 1463) Edirne'den Sultan Fâtih'in Bosna Seferine katılmıştır.¹⁹ 868/1464 senesinde tekrar Edirne'de olduğunu tahmin ettiğimiz²⁰ Musannifek, 870 senesinde Hayrabolu'dadır.²¹ Ardından tekrar Edirne'de gördüğümüz Musannifek 875 senesine²² kadar Edirne'de kalmıştır. Zikrettiğimiz bu kısa zaman örgüsünden de görüleceği üzere on yıla yakın Konya ve on beş yıla

-
- 13 Beğavî Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ud, *Mesâbihu's-Sünne*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, no. 1186, (vikâye).
- 14 Musannifek'in Kâbe-i Muazzama'yı ziyaret tarihine dair kayıt için bk. Musannifek, Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *el-Muhammediye fi't-tefsîr fi tefsiri'l-Fâtîha (Kitâbü'ş-Şifâ)*, Beyazıt Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, no. 261, (Mukaddime).
- 15 Musannifek, Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Şerhu'l-Lübâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, no. 5004 (Müellif Hattı), vr. 725^b-726^a.
- 16 Zemahşerî, Carullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzil*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, no. 393 (Müstensih: Musannifek, Konya, 860), vr. 247^b-248^a.
- 17 Musannifek, Şeyh Ali b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî, *Tuhfetü'l-vüzera*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, no. 2855, vr. 142^b.
- 18 Musannifek, *Hallü'r-rumûz*, vr. 203^a.
- 19 Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, no. 1439'da yer alan İbn Hacib'in *Muhtasarü'l-Münteha* isimli eserinin nüshası Musannifek'in temellükdür. Bu nüsha Musannifek tarafından okunmuş, notlar alınmış ve vakfedilmiştir. Nüshanın 100^b sayfasında Musannifek'in hattıyla kayıtlı olan notta:
در تاریخ سنه سبع وستين در ماه رجب از ادرنه به لشکر رفته شد.
867 Receb ayında (Mart/Nisan 1463) Edirne'den askerle birlikte çıkıldığına dair bir ifade bulunmaktadır. Bu tarih Bosna seferine çıkışının tarihi olabilir.
- 20 İbn Hâcib Cemaleddîn Osman b. Ömer, *Muhtasarü İbn Hâcib fi usûli'l-fikh*, Süleymaniye Kütüphanesi, Çorlulu Ali Paşa, no. 169 (Müstensih: Yahya b. Muhammed), vr. 120^a. Musannifek'in yeğeni ve talebesi Yahya b. Muhammed, 868 senesinin Ramazan ayı sonlarında (Haziran 1464) İbn Hacib'in muhtasarını, 10 Zilhicce 869/ 3 Ağustos 1465 tarihinde "Dirâmü's-Sakt" adlı eseri Fatih Sultan Mehmed'in mutalaası için Edirne'de istinsah etmiştir. Musannifek'in yeğenini yanından ayırmadığı dikkate alınırsa Musannifek'in bu tarihlerde Edirne'de olma ihtimali vardır.
- 21 Musannifek, *Şerhu'l-Vikâye*, vr. 45^b.
- 22 İbn Esir Mecdüddîn Mübarek b. Muhammed, *Câmiu'l-usûl min ehâdisi'r-rasul*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, no. 722, (zahriye).

yakın Edirne'de kalan Musannifek'in, Şahrûd, Bistâm, Herat, Karabağ, Tebriz, Meram, Larende, Bursa, Ebher, Erzincan,²³ Tokat, Dımaşk, Mekke, Medine, Hayrabolu ve Bosna'ya seyahatleri dikkate alındığında İstanbul'a da gelmiş olma ihtimali bulunmaktadır. Ancak Musannifek'in İstanbul'a geldiğine dair bir bilgiye kendi kayıtlarından hareketle henüz ulaşılamamıştır.

Taşköprüzâde'den itibaren kayıtlara geçen Musannifek'in Mahmud Paşa'nın davetiyle İstanbul'a geldiğine dair rivâyetin kaynağı bilinmemektedir. Müellifin günümüze ulaşan notlarından hareketle bu rivâyet henüz doğrulanamamıştır.

2. “*Musannifek eserlerini İstanbul Kütüphanelerine veya Sahn-ı Semân medreselerine vakfetmiştir.*”²⁴ “*Musannifek bu medreselere kitap bağışlayanlardandır ve Sahn-ı Semân medreselerine bağışladığı kitaplardan biri de bugün tıpkıbasımına muvaffak olduğumuz Sahîh-i Buhârî nüshasıdır.*”²⁵

Musannifek'in eserlerini Sahn-ı Semân (Semâniye) medreselerine vakfettiğine dair rivâyet, muhtemelen Mecdî'nin (ö. 999/1591) *Hadâikü 'ş-Şekâik* adlı eserinin kenar notundaki: “*Mervidir ki Mevlana Musannifek Hazretleri mâlik olduğu kitaplarını sahn müderrislerine vakfedip mütalaasını anlara tansis ve tahsis eyledi.*” şeklindeki kaynağı belli olmayan bir rivâyete dayanmaktadır.²⁶ Yukarıda alıntılanan cümlenin içerisindeki “*sahn müderrisleri*” bazı araştırmacılar tarafından “*sahn medreseleri*” diye de okunmuştur.

Musannifek'in eserlerini İstanbul Kütüphanelerine veya Sahn-ı Semân (Semaniye) medreselerine vakfettiğine dair Musannifek'in bizzat kendisinden günümüze ulaşan bir kayda henüz rastlanmamıştır. Müellifin günümüze ulaşan vakıf kayıtlarında “*bu kitâbı ulemâya ve fudalâya vakfettim*” ifadesi geçmekte, Sahn-ı Semân (Semaniye) medreselerine dair bir ibare bulunmamaktadır. Örneğin Musannifek, 871 Receb/1467 Şubat ayında Edirne'de satın aldığı *Câmiu's-Sahîh/Sahîh-i Buhârî*'nin birinci cildini 873/1468 senesinde şu ifadelerde vakfetmiştir:

“*Kerîm olan Allah'ın lütfunu, rızasını, mağfiretini umarak, ben -vakfeden fakir Şeyh Alî b. Mecdiddîn el-Bistâmî- 873 senesinde bu mübarek kitabı ulemaya ve*

23 Musannifek'in Erzincan seferi için bk. Hâce Parsa Muhammed b. Muhammed, *Faslu'l-Hitâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih no. 2753, vr. 4^a:

نزول كاتب ببلدة أرنجان در وقت توجه بروم در كره هشتم بیست و هشتم جماد الآخر سنة ثمان أربعين وثمانمائة حرره الفقير شيخ علي البسطامي...

24 *Sahîh-i Buhârî*, tıpkıbasım, 1: 68.

25 *Sahîh-i Buhârî*, tıpkıbasım, 1: 70.

26 Bk. Mehmed Mecdî Efendi, *Hadâiku 'ş-Şekâik*, Tercüme ve Zeyl-i Şekâik-i Numâniyye (İstanbul: y.y., 1409/1989) haz. Abdülkadir Özcan, I, 187 (hâmiş).

fudalaya sahîh şerî‘ bir vakıfla vakfettim.”²⁷

Musannifek, Sultan Fâtih’e sunmak üzere yazdığı Fâtîha sûresinin bir müsveddesini 864/1460 senesinde yani ölümünden on bir sene evvel Edirne’de vakfetmiştir.²⁸ Sahn-ı Semân (Semaniye) Medresesi’nin yapımının 875/1470 senesinde tamamlandığı,²⁹ müellifin bu tarihten çok önce eserlerini vakfetmeye başladığı dikkate alınır, eserlerini Edirne’de ulemâya ve fudalâya vakfeden Musannifek’in nüshaları daha sonra Sahn-ı Semân (Semaniye) kütüphanesine nakledilmiş olabilir. Dolayısıyla “*Musannifek eserlerini İstanbul Kütüphanelerine veya Sahn-ı Semân Medreselerine vakfetmiştir.*” şeklinde kesin bir yargıda bulunmak elimizdeki bilgiler ışığında mümkün görünmemektedir.

3. “*Musannifek eliyle Sahn-ı Semân medreselerine vakfedilmesinden kısa bir süre sonra kütüphanenin hafız-ı kütübü tarafından çıkarılan envanter defterinde Musannifek’in vakfettiği kitapların listesi verilmiş...*”³⁰

Yukarıda Musannifek’in eserlerini Sahn-ı Semân medreselerine vakfettiğine dair bir kayıt olmadığından söz ettik. Ayrıca nüshanın kısa bir süre sonra kütüphanenin envanter defterine kaydedildiği iddiası da tam olarak gerçeği yansıtmamaktadır. Zikri geçen envanter defteri Hacı Hasanzâde’nin (ö. 979/1572) Sahn-ı Semân (Semâniye) medresesinde görevli iken 21 Rabiulahir 968/9 Mart 1561 tarihinde³¹ hazırladığı şu an Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, no. 9559’da (tıpkı basım eserin inceleme kısmında numara hataen 0559 olarak yazılmış) bulunan defterdir. Yani Musannifek’in vefatından doksan üç sene sonra hazırlanmıştır.

Osmanlılardaki kütüphaneler üzerine yaptığı önemli araştırmaları ile bilinen İsmail E. Erünsal’ın ilk olarak varlığından söz ettiği, XV. ve XVI. yüzyıla ait dört adet envanter defteri bulunmaktadır. Bunlar, şuan Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan 907-918/1501-1512 seneleri arasında Muhammed b. Ali el-Fenârî’nin (ö.

27 el-Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim, *el-Câmiu’s-Sahîh*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, no. 1092, zahriye:

وقف هذا الكتاب المبارك على العلماء والفضلاء وفقاً صحيحاً شرعياً ابتغاء لوجه الله الكريم وطلباً لغفرانه ورضوانه وأنا الواقف الفقير شيخ علي بن مجد الدين البسطامي في تاريخ سنة ثلاث وسبعين وثمانمائة.

28 Bk. Musannifek, *Mülteka’l-bahreyn/Kütübü’ş-Şifâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, no. 636 (zahriye).

29 İsmail E. Erünsal, “*Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015), 106.

30 *Sahîh-i Buhârî*, tıpkıbasım, 1: 68.

31 Hacı Hasan-zâde, Fâtih Kütüphanesi Katalogu, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, no. 9559 (kapak). Kesin tarihin tesbitinde yardımından dolayı Said Kayacı’ya minnettarım.

929/1522-23) hazırladığı defter;³² Fenârî'nin defterini hazırlanırken kullandığı şu an nerede olduğu bilinmeyen asıl defter “*Defter-i Atik*” ve Hacı Mehmed'in (Molla Arab) defteri;³³ son olarak yukarıda zikrettiğimiz Hacı Hasan-zâde'nin (ö. 979/1572) hazırladığı defterdir.³⁴

Musannifek'in vakfettiği eserlerin zahriyelerinin çoğunda ve Murad Molla Kütüphanesi, no. 577 nüshasında “حرره الفقير محمد بن علي الفناري” Muhammed b. Ali el-Fenârî imzasıyla varak sayıları kaydedilmiştir. Muhtemelen Muhammed b. Ali el-Fenârî teftiş görevi sırasında eserlerin varaklarını saymış ve kaydetmiştir. Ayrıca Başbakanlık arşivinde bulunan Fenârî'nin hazırladığı defterde Murad Molla Kütüphanesi no. 577 nüshası, Hacı Hasan-zade'nin kaydettiği şekilde kayıtlıdır.³⁵ Zira Hacı Hasan-zâde defterini hazırlarken Fenârî'nin defterinden istifade etmiş oradaki bilgileri aynen aktarmıştır. Fenârî'nin vefat tarihi dikkate alınıp, Musannifek'ten takriben 30 veya 40 sene sonra bu defteri hazırladığı düşünülürse, Fenârî üzerinden de nüshanın kısa bir süre sonra kütüphanenin envanter defterine kaydedildiğini söylemek mümkün görünmemektedir.³⁶

Sahn-ı Semân medreselerindeki kitapların kaydedildiği en erken tarihli *Defter-i Atik*'e ve Hacı Mehmed'in defterine henüz ulaşamadığından bu nüshanın mezkûr iki defterde kayıtlı olup olmadığını bilemiyoruz. İki deftere ulaşılması durumunda nüsha ile ilgili daha sağlıklı yorumlar mümkün olacaktır. Söz gelimi aşağıda tartışılacak olan, nüshanın içindeki iki eserin ne zaman birleştirildiği, Musannifek'ten ne kadar bir zaman sonra bu birleştirmenin yapıldığı gibi sorulara cevap verilebilecektir.

Yukarıda işaret ettiğimiz üzere Fenârî'nin nüshayı defterine kaydettiği tarih dikkate alınırsa, Musannifek'in ölümü ile Fenârî'nin arasında takriben 30-40 senelik bir zaman diliminde nüshanın durumuna dair bir bilgimiz bulunmamaktadır.

32 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Bâb-ı Defteri Haremeyn Muhasebesi Sultan Fatih Evkâfi Kalemî Defterleri (Bâb-ı Defteri Haremeyn)*, 21941-B. Bkz. Erünsal, “Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik”, 417-419.

33 Hacı Hasan-zâde, Fâtih Kütüphanesi Katalogu, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, no. 9559, “Mukaddime”; Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, 418.

34 Hacı Hasan-zâde, Fâtih Kütüphanesi Katalogu, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, no. 9559, “Mukaddime”. Erünsal, “*Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*”, 420.

35 Bâb-ı Defteri Haremeyn, 43^b

36 Musannifek'in şu an Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Beyazıt no. 701'de bulunan, kendi telifi ve hattı olan *Keşşâf*/haşiyesi iki envanter defterinde de kayıtlı değildir. Bk. *Beyazıt Devlet Kütüphanesi Yazma Eser Adı Kataloğu* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Genel Müdürlüğü, 1990), I, 93^b. Katalog bilgisini benimle paylaşan dostum Teymour Morel'e minnettarım. Ayrıca nüshayı görme konusundaki ısrarımı karşılıksız bırakmayan Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi müdürü Salih Şahin'e teşekkür ediyorum.

Dolayısıyla ilgili neşirde zikredilen, nüshanın kısa bir süre sonra kütüphanenin envanter defterine kaydedildiği bilgisine ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir.

Bazı Soru ve Sorunlar

Murad Molla, no. 577’de birlikte ciltlenmiş eserlerden biri Abdülazîz Buhari’ye ait olan *et-Tahkik* adlı eseri; ikinci eser ise neşri yapılan *Sahih-i Buhârî* adlı kitaptır. Abdülazîz Buhârî’nin *et-Tahkik* adlı eserinin zahriyesinde Musannifek’in el yazısıyla 847 yılına ait temellük kaydı ve mührü bulunmaktadır. Bu iki eserin ne zaman, nasıl ve neden bir araya getirildiğine dair bir bilginiz bulunmamaktadır.

Nüshanın vikayesinde yer alan “*Bu kitap Mevla merhum Musannifek’in kitaplıkta hapsedilmemek şartıyla ehline vakfidır*”³⁷ şeklindeki yazı, müellifin kendi hattıyla yazdığı eserlerle karşılaştırıldığında anlaşılacağı üzere Musannifek’e ait değildir ve bu yazının kim tarafından ne zaman yazıldığı belli değildir. Bunun ötesinde “*Bu kitap*” ifadesiyle *et-Tahkik*’in mi yoksa *Sahih-i Buhârî*’nin mi kastedildiği de belli değildir. Buna rağmen tıpkıbasımı yapılan eserin girişinde muhtemelen nüshanın Musannifek’e aidiyetini delillendirmek üzere kime ait olduğu ne zaman yazıldığı bilinmeyen bu ifadeler yer almaktadır.³⁸

Zahriyesinde nüshanın Musannifek’e aidiyetini kesin olarak gösteren müellifin el yazısının, mührünün ve kenar notlarının olduğu *et-Tahkik* nüshası tıpkıbasımı yapılan eserde muhtemelen envanter defterinde kayıtlı olmadığı gerekçesiyle yer almamıştır. Nüshanın Musannifek’e ait olduğunun birinci el belgesi niteliğindeki zahriye sayfasının neden çıkarıldığı ve yerine vikâye yaprağında kime ait olduğu bilinmeyen bir ibarenin niçin konulduğu cevaplanması gereken bir sorudur.

İlk sekiz varakta bulunan Musannifek’e ait kenar notlarından hareketle Musannifek tarafından okunduğu anlaşılan *et-Tahkik* nüshasının sonundaki reddadesinden devamının olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca dikkatli bir gözle bakıldığında ilk sekiz varığın üzerinde bulunan ve muhtemelen rutubet ve nemden kaynaklı izler *Sahih-i Buhârî* nüshasında bulunmamaktadır.

Sahih-i Buhârî nüshasının içerisinde bulunan (94^b, 95^a, 258^b, 259^a) “وقف”/ vakf yazıları Musannifek’e ait değildir. Muhtemelen Hafız-ı Kütüpler tarafından yazılmıştır. Fatih koleksiyonunda bulunan Musannifek’e ait olmayan nüshaların üzerinde de bu kayıt bulunmaktadır.³⁹

37 Yazının Arapçası şöyledir:

«هذا الكتاب وقف المولى المرحوم مصنفك لمن هو أهله بشرط أن لا يحبس في الخزانة».

38 *Sahih-i Buhârî*, tıpkıbasım, vikâye.

39 Benzer bir kaydın olduğu nüsha için bk. Abdülaziz b. Ahmed el-Buhârî, *Keşfü’l-esrâr ve hadâiku’l-eberr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, no. 1344, vr. 1^b-2^a; 247^b-248^a.

Musannifek'in temellüğü olan *Câmiü's-Sahîh/Sahîh-i Buhârî*'nin dört nüshası şu an Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, no. 1089, 1090, 1091 ve 1092'de bulunmaktadır. Mezkûr nüshalar Musannifek tarafından okunmuş, notlandırılmış ve 873/1468 tarihinde muhtemelen Edirne'de vakfedilmiştir. Oysa Murad Molla Kütüphanesi, no. 577'de bulunan *Câmiü's-Sahîh/Sahîh-i Buhârî*'nin (tıpkıbasımı yapılan kısmın) nüshasının üzerinde Musannifek'e ait herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Bu bilgiler ışığında iki eserin ne zaman birleştirildiği, nasıl ve hangi yolla İstanbul'a geldiği, Musannifek tarafından vakfedilip edilmediği gibi sorulara dair henüz kesin bilgilere ulaşılamamıştır.

Sonuç

Musannifek'e dair bilgilerimiz büyük ölçüde Taşköprizâde'nin *eş-Şekâik* adlı eserine dayanmaktadır. Taşköprizâde, Musannifek'in *Tuhfetü'l-vüzera* adlı eserinde kendi otobiyografisini verdiği kısmı alıntılamış, ayrıca kaynağı belli olmayan bir takım rivâyetleri de eklemiştir. Bu rivâyetlerin büyük kısmı sorundur. Tıpkıbasımı yapılan nüshanın inceleme kısmının Musannifek ile ilgili bölümleri de bu ve benzer tahkik edilmemiş rivâyetlere dayanmaktadır.

Yaşam serüvenine Bistâm'ın Şahrûd köyünde başlayan Musannifek'in; Herat, Karabağ, Tebriz, Meram, Larende, Bursa, Ebher, Erzincan, Tokat, Dımaşk, Mekke, Medine, Hayrabolu ve Bosna'ya seyahatlerinin olduğunu biliyoruz. Yaşamının büyük bir kısmını Konya ve Edirne'de geçiren Musannifek'in İstanbul'a geldiğine dair henüz kesin bir bilgiye rastlanmamıştır.

Musannifek'in eserlerini İstanbul Kütüphanelerine veya Sahn-ı Semân medreselerine vakfettiğine dair de kendine ait bir kayıt yoktur. Kendisine ait vakıf kayıtlarında müellif eserlerini ulemâya ve fudalâya vakfettiği görülmektedir.

Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Molla, no. 577'de birlikte ciltlenmiş eserlerden biri Abdülazîz Buhârî'ye ait olan *et-Tahkik* adlı eseri; ikinci eser ise *Sahîh-i Buhârî* adlı kitaptır. Abdülazîz Buhârî'nin *et-Tahkik* adlı eserinin zahriyesinde Musannifek'e ait temellük kaydı ve mühür bulunmaktadır. Bu iki eserin ne zaman, nasıl ve neden bir araya getirildiği soruları henüz cevaplanabilmiş değildir. Aynı numarada bulunan *Sahîh-i Buhârî*'nin (tıpkıbasımı yapılan kısmın) nüshasının üzerinde ise Musannifek'e ait herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Musannifek'in temellüğü olan *Câmiü's-sahîh/Sahîh-i Buhârî*'nin dört nüshası (dört cilt) şu an Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, no. 1089, 1090, 1091 ve 1092'de bulunmaktadır. Mezkûr nüshalar Musannifek tarafından okunmuş, notlandırılmış

ve 873/1468 senesinde vakfedilmiştir. Ancak benzer durum tıpkıbasımı yapılan Murad Molla no. 577 nüshası için söz konusu değildir.

Tıpkıbasımı yapılan nüshanın inceleme kısmındaki Musannifek'in İstanbul'a geldiği, eserlerini Sahn-ı Semân medreselerine vakfettiği iddiaları ikinci el kaynak rivayetlere dayanmaktadır ve müellifin kendi kayıtlarından hareketle şu ana kadar doğrulanamamıştır. Buradan hareketle Murad Molla nüshasının da Musannifek tarafından İstanbul'a getirildiği ve vakfedildiği iddiasını doğrulayacak bir kayıt bulunmamaktadır.

İlgili neşirde Musannifek ile ilgili kesin bilgiye dayanmayan konularda “*Eser Musannifek eliyle vakfedilmiştir*”, “*eser Musannifek eliyle İstanbul'a gelmiştir*” gibi kesin yargı cümleleri yerine, ihtimal içeren cümleler kurulması daha isabetli ve mevcut kayıtlara uygun olurdu. Henüz kesinlik kazanmamış hipotetik (zannî) bilgilerin kesin bilgi şeklinde sunulmasının konu üzerinde yapılacak yeni araştırmaların önünü kapatması muhtemeldir. Bu da özellikle tarihi araştırmaları gerektiren çalışmalarda, mevcut bilgilerin sunumunda daha titiz ve özenli olmayı gerektirmektedir.

Kaynakça/References

- Abdülaziz b. Ahmed el-Buhârî. *Keşfü'l-esrâr ve hadâiku'l-ebzar*. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, no. 1344.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Bâb-ı Defteri Haremeyn Muhasebesi Sultan Fatih Evkâfi Kalemi Defterleri* (Bâb-ı Defteri Haremeyn), 21941-B.
- Beğavî Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ud. *Mesâbîhu's-Sünne*. Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, no. 1186.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim. *el-Câmiu's-Sahîh*. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, no. 1092.
- el-Câmi'u's-Sahîhu'l-Müsnedü'l-Muhtasar Min Hadîsi Rasûlillâh Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem, Sahîh-i Buhârî*. Tıpkıbasım, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Murad Molla, no. 577'de Kayıtlı Nüshanın Tıpkıbasımı, (inceleme-fihrist), inceleme: Muhammed Mücîr el-Hatîb, Arafat Aydın, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018.
- Erünsal, İsmail E.. “*Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*.” İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.
- Hâce Parsa Muhammed b. Muhammed. *Faslu'l-Hitâb*. Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih no. 2753.
- Hacı Hasan-zâde. *Fâtih Kütüphanesi Katalogu*. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, no. 9559.
- Hoca Sadeddin Efendi. *Tâcü'î-Tevârih*. İstanbul: Tabhane-i Amire, 1279.
- İbn Esir Mecdüddîn Mübarek b. Muhammed. *Câmiu'l-usûl min ehâdisi'r-rasul*. Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, no. 722.
- İbn Hâcib Cemaeddîn Osman b. Ömer. *Muhtasaru İbn Hâcib fî usûli'l-fıkh*. (Müstensih: Yahya b. Muhammed), Süleymaniye Kütüphanesi, Çorlulu Ali Paşa, no. 169.
- Karaver, Ümit. *Musannifek'e Nisbet Edilen 'Avâmil-i Atik' Şerhi (Tahkik ve Tahlil)*. İstanbul: Kitâbi, 2019.

- Mehmed Mecdî Efendi. *Hadâiku 'ş-Şekâik. Tercüme ve Zeyl-i Şekâik-i Numâniyye*, haz. Abdülkadir Özcan İstanbul: y.y., 1409/1989.
- Musannifek, Şeyh Alî b. Muhammed eş-Şâhrûdî el-Bistâmî. *el-Muhammediye fi 'l-tefsir fi tefsiri 'l-Fâtiha (Kitâbü 'ş-Şifâ)*. Beyazıd Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, no. 261.
- Musannifek. *Hallü 'r-rumûz ve keşfu 'l-kunûz*. (Müellif Hattı) Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, no. 2611.
- Musannifek. *Mülteka 'l-bahreyn/Kitâbü 'ş-Şifâ*. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, no. 636.
- Musannifek. *Şerhu 'l-Hidâye*. (Müellif Hattı) Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, no. 1965.
- Musannifek. *Şerhu 'l-Lübâb*. (Müellif Hattı), Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, no. 5004.
- Musannifek. *Tuhfetü 'l-vüzerâ*. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, no. 2855.
- Musannifek. *Tuhfetü 'l-vüzerâ*. (Müellif Hattı) Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi, no. 1342.
- Öngören, Reşat. *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Taşköprizâde. Ebü'l-Hayr İsmâuddîn Ahmed Efendi. *eş-Şekâiku 'n-Nu 'mâniyye fi 'ulemâi 'd-devleti 'l-'Osmâniyye*, : Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, no. 835M.
- Taşköprizâde. *eş-Şekâiku 'n-Nu 'mâniyye fi 'ulemâi 'd-Devleti 'l-'Osmâniyye*. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 1395/1975.
- Taşköprizâde. *eş-Şekâiku 'n-Nu 'mâniyye fi 'ulemâi 'd-devleti 'l-'Osmâniyye*. thk: Ahmed Subhi Furat, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1405/1985.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. "Musannifek", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXI (İstanbul 2006) s. 239-240.
- Zemaşerî. Carullah Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki 'l-tenzil*, (Müstensih: Musannifek, Konya, 860) : Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih, no. 393.
- Zemaşerî. *el-Keşşâf*. Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih no. 386.
- Zeydânî, Mazharuddîn Hüseyin b. Mahmud. *el-Mefâtiḥ fi Halli 'l-Mesâbih*. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, no. 5360.

